

לגיונותיי או מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?

מים ראשונים: כבר דרשו רבים וטובים באמירה מפורסמת זו. ראו למשל מאמרו של פרופ' ש. רוזנברג "שירת המלאכים", אקדמות (ביטאון בית מורשה), אלול תשנ"ח. וכן מאמרו של יונתן כהן, מוסף תרבות וספרות, עיתון הארץ, שביעי של פסח תשנ"ה (14.95). ואף אנו שלחנו את ידינו באמירה זו לראשונה לפני מספר שנים (תשנ"ט). בינתיים, נגלו לנו מספר מקורות מים חיים נוספים ולפיכך בקשנו לחזור ולדון בנושא זה ונקווה שנצליח לחדש בו דבר, שהרי כבר אמרו חכמים: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג א).

ספר מהרי"ל (מנהגים) סדר התפילות של פסח – הלל שלם רק ביום הראשון של פסח

גומרין ההלל בשני ימים הראשונים של פסח. ולהלן אומר בדילוג כמו בראש חודש, ומברכין לקרוא את ההלל, לפי שבשביעי טבעו המצריים ואמר הקב"ה: מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים (לפני) שירה.¹

מסכת מגילה דף י עמוד ב – מעשה ידי טובעים בים

ומי חדי [שמח] הקב"ה במפלתן של רשעים? והא כתיב: "בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו" (דברי הימים ב כ כא) ואמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר "כי טוב" בהודאה זו?² לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים! ואמר רבי יוחנן: מהו שכתוב: "ולא קרב זה אל זה כל הלילה"³ - בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקב"ה: מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?³

פסיקתא דרב כהנא פסקא כט: אחריתא דסוכות – בנפול אויבך אל תשמח

אתה מוצא שלש שמחות כתיב בחג ... "ושמחת בחגך", "והיית אך שמח", "ושמחתם לפני ה' אלהיכם". אבל בפסח אין אתה מוצא שכתב בו אפילו שמחה אחת. ולמה? שבפסח התבואה נידונת ואין אדם יודע אם עושה היא השנה אם אינה עושה.⁴ דבר אחר: למה אין שם שמחה? בשביל שמתו בו המצריים. וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג [סוכות] אנו קוראים את ההלל, אבל בפסח אין אנו קוראים בהן את ההלל אלא ביום טוב הראשון ולילו.⁵ למה? כדאמר שמואל: "בנפול אויבך אל תשמח" (משלי כ יז) ...⁶

¹ ספר המהרי"ל הוא מהראשונים שמצאנו שמביא את המאמר שלנו כנימוק מדוע לא אומרים הלל שלם בשביעי של פסח. בהמשך דבריו שם הוא עצמו מערער קצת על התיזה הזו כשהוא שואל: "אם כן, למה לא יאמרו הלל השלם בחול המועד?" וגם מביא בשם רש"י סיבה אחרת לאי אמירת הלל השלם בשביעי של פסח (ובחול המועד), סיבה שנראה בגמרא ערכין להלן. עכ"פ, מצאנו לנו גדר להתגדר בנושא "מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה" ובו נתעסק הפעם.

² כתוב בפסוק: "הודו לה' כי לעולם חסדו" – בלי "כי טוב", לא כמו שאנו אומרים בהלל "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" (תהלים קיח) וכך גם בתהלים קז (המקור [לברכת הגומל](#) ותפילת [יום העצמאות](#)). תהלים קלו (הלל הגדול, ליל הסדר) ועוד, ומכאן שלא הייתה זו הודאה גמורה. לא בכדי מובא פסוק זה מספר דברי הימים. ראו שם שמדובר במלחמת יהושפט עם בני מואב ועמון, שנאספו למלחמה על יהודה בעין גדי. בתנאי הפתיחה לפחות, הייתה ליהושפט נחיתות ברורה והוא חרד מאד מהמלחמה וקרא לצום ותפילה: "אֱלֹהֵינו הֲלֹא תִשְׁפֹּט בָּם כִּי אֵין בָּנוּ לַח לִפְנֵי הַהֶמוֹן הַרְבֵּה הַזֶּה הַבָּא עֲלֵינוּ וְאֶנְחֵנוּ לֹא נִדַע מִה נַעֲשֶׂה כִּי עֲלֶיךָ עֵינֵינוּ". אך בהמשך, לאחר שהנביא יחזיאל בן זכריהו מבני אסף (מכותבי ספר תהלים) מבשר לו שה' ילחם להם ותהיה תשועה ליהודה, הוא משנה כיוון ומקהיל את הלויים המשוררים: "לְהֵלֵל לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּקוֹל גְּדוֹל לְמַעַלָּה". בכך, דומה לכאורה המצב למלאכים שמבקשים להלל בעוד המצרים טובעים במקרה שלנו כפי שעוד נראה. אך מה באמת עם הודיה לאחר הניצחון או המפלה של המצרים?

³ תוך כדי האירוע וגם אחרי המפלה, אין הקב"ה שמח באובדן מעשי ידי באשר הם, גם גויים רשעים ששעבדו את בני ישראל ועבדו בהם בפרך. מקבילה, כמעט מילה במילה, נמצאת במסכת סנהדרין לט ע"ב. הדיון המקורי, בשני מקורות אלה, הוא סביב הפסוק הקשה בפרשת התוכחה בספר דברים (כח טג): "והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם ... כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם" - פסוק אשר מדבר בעם ישראל דווקא! ההשוואה שם היא עם אומות העולם בקל וחומר: אם הקב"ה אינו שש להאביד גויים רשעים, איך הוא שש להאביד את ישראל? והמסקנה בשניהם היא, שהקב"ה אינו שש במפלתם של יצירי אנוש כלשהם, יהודים וגויים, צדיקים ורשעים, אבל הוא 'מְשִׁישׁ אַחֲרֵיהֶם'. זאת אומרת, לנו כבני אדם מותר לשמוח במפלת אויבנו ("אל תהי צדיק הרבה" קהלת ז טז, ראו המדרשים על פסוק זה ודברינו במגילת קהלת), אבל הקב"ה אדון כל היצורים כביכול אינו יכול.

⁴ על החרדה של החקלאים בתקופה שבין פסח לשבועות, ראו ויקרא רבה כח ג: "זהו שכתוב: שבועות חוקות קציר ישמור לנו (ירמיהו ה כד) - ישמור לנו מן השרב ישמור לנו מן טללים רעים. ואלו הן שבע שבתות שבין פסח לעצרת". ראו דברינו [מנחת אומר לעומר](#) בפרשת אמור. הרבה לפני האבלות שנספחה לימי ספירת העומר במרוצת הדורות, היו אלה ימי מתח ודאגה לעובדי האדמה בארץ ישראל.

⁵ "קריאת הלל" היא הלל השלם. חצי הלל אינו נחשב. וכשיטת הספרדים שמברכים רק על הלל השלם: " ... לגמור את ההלל". אך ראו [שוב המהרי"ל](#) בו פתחנו (גרמניה מאות 13-14, נחשב 'אבי מנהגי אשכנז'), שמדגיש שמברכים לקרוא את הלל גם על חצי הלל.

⁶ ראו בהמשך מדרש זה לגבי שמחה ואמירת הלל בשאר החגים: שבועות, ראש השנה ויום הכיפורים. מדרש זה מצטרף לגמרא במגילה וסנהדרין ומבטא בצורה ברורה את היחס השלילי לפגיעה בגויים, את "הגישה האוניברסאלית". כולם יצירי כפיו של הקב"ה ואין הוא חפץ באובדנם. וגם אם הוא נזקק לכך, אין זו סיבה לשמחה. ומה נעשה עם פסוק כמו: "באבוד רשעים רינה" (משלי יא י) או עם הגמרא במסכת ברכות ט ע"ב: "מאה ושלוש פרשיות [פרקי תהלים] אמר דוד, ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים,

מסכת ערכין דף י עמוד א – קרבנות ימי הפסח שווים

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל: שמונה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב של עצרת. ובגולה עשרים ואחד: תשעה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה, ושני ימים טובים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת... ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כן יומא? דחג חלוקין בקרבנותיהן, דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן.⁷

תנחומא פרשת בשלח סימן י – כביכול לא הייתה שמחה במרום

מה נשתנה הודיה זו מכל ההודיות שבתורה, שנאמר בכולן "כי טוב" וכאן לא נאמר בה כי טוב? כביכול לא הייתה שמחה לפניו במרום על אבדן של רשעים.⁸

מסכת סנהדרין דף צח עמוד ב – הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי, משל השור והסוס⁹

וכן אמר רבי יוחנן: ייתי ולא איחמיניה.¹⁰ אמר ליה ריש לקיש: מאי טעמא? אילימא משום דכתיב: "כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדב ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש" (עמוס ה יט) - בוא ואראך דוגמתו בעולם הזה: בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סַנְטָר¹¹ - דומה כמי שפגע בו ארי, נכנס לעיר פגע בו גבאי - דומה כמי שפגעו דב, נכנס לביתו ומצא בניו ובנותיו מוטלין ברעב - דומה כמי שנשכו נחש.¹² אלא,¹³ משום דכתיב: "שֶׁאֱלוֹ הָיָה וְיָאֵל אֲסִילָד זָכַר מְדוּעַ רְאִיתִי כְּלִיבָרְבִי וְדָוִד עַל־חֲלָצִיו פִּיזְלָדָה וְנִהְפְּכוּ כָּל־פְּנֵים לְיִרְקוֹן" (ירמיהו לו ו) - מאי "ראיתי כל גברי"? אמר רבא בר יצחק אמר רב: מי שכל גבורה שלו.¹⁴ ומאי "ונהפכו כל פנים לירקון"? אמר רבי יוחנן: פמליא של מעלה ופמליא של מטה.¹⁵ בשעה שאמר הקב"ה: הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי, היאך אבד אלו מפני אלו? אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי: רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה.¹⁶

שנאמר: יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה (תהלים קד)? נחזור להערה 3 לעיל: לאדם מותר לשמוח, תפקידו אפילו להילחם ברשע ולעקור אותו (ראו סנהדרין פרק ד משנה ה), אבל לא הקב"ה שהוא מלך העולם כולו ואבי כל חי. ראו אגב, המדרשים שם שמדגישים את המילה "חטאים" (sins) ולא חוטאים (sinners) - דוד מבקש שהחטאים ייתמו מן הארץ, לא החוטאים. וכך גם ברוריה, אשת רבי מאיר, שביקש להתפלל על הבריונים שהציקו לו שימותו, וברוריה אומרת לו: "מאי דעתך? - משום דכתיב: יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים? חטאים כתיב!" (ברכות י ע"א).

⁷ נסטה רגע מהנושא שלנו ונעיר, במאמר מוסגר, שאי אמירת הלל השלם אינה מיוחדת לשביעי של פסח דווקא, אלא לכל ימי חג הפסח (להוציא היום הראשון של יציאת מצרים). זה ההבדל המרכזי בין פסח לסוכות. לפי גמרא זו, הסיבה לאי אמירת הלל בשאר ימי פסח, כולל כמובן שביעי של פסח, היא שקרבנות חג הפסח שווים ואינם שונים מיום ליום כמו בסוכות. (ובימינו אדרבא, קריאת התורה בימי הפסח שונה ומגוונת מיום ליום ומאירה אזכורים שונים של החג ושל כל שלושת הרגלים, בעוד שהקריאה בסוכות קצרה למדי וחוזרת על עצמה מיום ליום ובאותו היום, בהבדל דק של מספרי פְּרֵי החג). לעניינינו, אפשר לומר שבכל ימים האלה היו המצרים במפלה, אבל לא נוכל להתעלם מכך שהגמרא במסכת ערכין נותנת סיבה אחרת לגמרי מדוע לא גומרים את ההלל בימי חג הפסח ובכך קצת טורפת קצת את הקלפים לדרשות שראינו עד כאן. וכבר העיר על זה מהרש"א בחידושי אגדות למסכת ברכות דף ט עמוד ב ד"ה במפלתן של רשעים.

⁸ מדרש זה משלים את שלשה (ארבעה) המדרשים המייצגים את הגישה האוניברסאלית שהבאנו עד כאן - אין שמחה על אבדן הרשעים. אך מה הכוונה במילה "כביכול" במדרש זה? האם כוונתו לומר שבעצם הקב"ה כן שמח רק כאדון העולם כביכול אסור לו לשמוח, או שמא "כביכול" זה הוא לשון של שגרה בכל תיאור המתייחס לקב"ה. המאיר עינינו ב"כביכול" זה יבורך.

⁹ טרם שנעבור לגישות אחרות לנושא, נעשה תחנת ביניים ב"מעשי ידי" ששייך לאסכולה האוניברסלית, הגם שהוא בעניין אחר. יבוא המשיח ולא אראנו. ביטוי שמיוחס גם לעולא בגמרא שם ובפשוט מוסבר בכך שבעיקבא דמשיחא, היינו בחבלי המשיח, יהיו מלחמות גדולות (גוג ומגוג), צרות גדולות וזמנים קשים. ראו שבת קיח ע"א: "כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות: מחבלו של משיח, ומדינה של גיהנם, וממלחמת גוג ומגוג". ובפסחים קיח ע"א: "חבלו של משיח - דכתיב לא לנו ה' לא לנו". אבל לר' יוחנן יש סיבה אחרת המקשרת אותנו לנושא שלנו.

¹¹ שומר מטעם השלטונות שדורש תשלום או משנה גבולות של השדות. ראו רש"י ושטיינזלץ על הדף.

¹² ריש לקיש טוען שכבר היום מצבנו רע מאד, אז מה יש לירוא ולחשוש מחבלי משיח!

¹³ כאן מתחילה התשובה לשאלתו של ריש לקיש, למרות שלא כתוב: אמר לו ר' יוחנן. ואולי זו תשובה של שניהם, שעיקרה הוא שחבלי משיח יהיו לא רק קושי פיסי כמו בשעבוד הנוכחי תחת שלטון רומי, אלא גם קושי מוסרי וערכי ביחסי עם ישראל והגויים כפי שמוסבר בהמשך. ואם אכן כך, אז באנו למחלוקת מעניינת בין חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל, לסיבת המשאלה: יבוא המשיח ולא אראנו.

¹⁴ היינו הקב"ה.

¹⁵ שגם הם יצטערו או יסבלו ולפי המשך העניין אולי גם יתביישו, יהיו חסרי מענה, בחבלי המשיח.

¹⁶ לביאור החלק האחרון של דרשה זו, כולל תרגום המשל של רב פפא על השור והסוס, ראו פירוש המיוחס לרש"י על הדף: "רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי סוסיא באורייה - כשרץ השור ונפל מעמידין סוס במקומו באבוסו (באורותו) מה שלא היה רוצה לעשות קודם מפלתו של שור, שהיה חביב עליו שורו ביותר, וכשמתרפא השור היום או למחר ממפלתו קשה לו להוציא סוסו מפני השור לאחר שהעמידו שם. כך הקב"ה, כיון שראה מפלתן של ישראל נותן גדולתו לעובדי כוכבים, וכשחוזרים ישראל בתשובה ונגאלין קשה לו לאבד עובדי כוכבים מפני ישראל". הגם שישראל חביבים יותר, הגויים - עובדי כוכבים - גם הם מעשי ידי של הקב"ה, וכשישראל חטאו וניטל כתר הגדולה (הבחירה?) מראשם ונתרחקו מהקב"ה, נתן הקב"ה את הגדולה (הממשלה, השלטון) לאומות העולם, כעת, כאשר בימות המשיח מבקשים להחזיר את הגדולה לישראל, קשה הדבר לפני פמליא של מעלה (הקב"ה והמלאכים)

שמות רבה פרשה כג סימן ז – ליגיונותי נתונים בצרה, יקדמו בני תחילה

זהו שכתוב: "קדמו שָׁרִים אַחַר נְגִינִים" (תהלים סח כו).¹⁷ אמר ר' יוחנן: בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקב"ה באותו הלילה שעברו ישראל את הים, ולא הניחן הקב"ה. אמר להם: ליגיונותי נתונים בצרה ואתם אומרים לפני שירה? זהו שכתוב: "ולא קרב זה אל זה כל הלילה", כמו שאתה אומר: "וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש... (ישעיה ו ג).¹⁸

וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה. אמר להם הקב"ה: יקדמו בני תחילה, זהו שכתוב: "אז ישיר משה" - "אז שר" לא נאמר, אלא: "אז ישיר". שהקב"ה אמר: ישיר משה ובני ישראל תחילה. וכן דוד אומר: "קדמו שרים" - אלו ישראל ששרו על הים... ולמה כך? אמר הקב"ה למלאכים: לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו בני תחילה, אלא מפני שבשר ודם הם, יאמרו תחילה עד שלא ימות אחד מהם. אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים.¹⁹

תנחומא (בובר) פרשת בשלח סימן יג אז ישיר משה – בניי לפני עבדיי, נשים לפני מלאכים

בשעה שהיו ישראל חונים על הים באו מלאכי השרת לקלס להקב"ה. ולא הניחן הקב"ה, שנאמר: "ולא קרב זה אל זה כל הלילה" ... למי היו דומין? למלך שנשבה בנו, לבש נקמה באויביו והלך להביא אותו. ובאו הבריות לומר לו אימנון [המנון]. אמר להן: לכשאני פודה את בני אתם מקלסין אותי. כך, ישראל היו נתונים בצרה בים, באו מלאכי השרת לקלס להקב"ה. נזף בהם. אמר להם הקב"ה: בניי נתונים בצרה, ואתם מקלסין לפניי?²⁰ כיון שעלו מן הים, בקשו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה. אמר ר' אבין הלוי: למה הדבר דומה? למלך שירד למלחמה ונצח, ובאו בנו ועבדו ועטרה בידם ליתן בראשו של מלך. באו למלך ואמרו לו: בנך ועבדך עומדים ועטרה בידם, מי יכנס תחילה? אמר להם: שוטים שבעולם! עבדי קודם לבניי! יכנס בני תחילה! כך, כיון שעלו ישראל מן הים, באו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה. אמר הקב"ה למלאכי השרת: הניחו לישראל תחילה - "אז ישיר משה ובני ישראל".²¹

נמצאו הנשים ומלאכי השרת עומדים, מי יקלס תחילה?²² אמר ר' חייא בר אבא: רב השלום עשה שלום ביניהם, שנאמר: "קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות" - "קידמו שרים" - אלו ישראל, "אחר נוגנים" - אלו המלאכים, "בתוך עלמות תופפות" - אלו הנשים. אמר ר' לוי: השמים! לא אקבל הדבר הזה! אלא הנשים קילסו תחילה.²³ אלא, "אחר נוגנים" - אלו ישראל, "בתוך עלמות תופפות" - אלו הנשים. התחילו מלאכי השרת להתרעם לפני הקב"ה, אמרו: לא דיינו שקדמו לנו האנשים, אלא אף הנשים כן! אמר להן הקב"ה: חייכם כן.²⁴

ופמילא של מטה (עם ישראל, חכמי ישראל?) ופניהם מוריקות. קשה לזרוק את הסוס שמילא את השור בזמן שזה לא תיפקד - שניהם משרתים את האיכר.

¹⁷ הפסוק המלא הוא: "קדמו שָׁרִים אַחַר נְגִינִים בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפְפוֹת" - קודם באו אלה ששרים, אחר כך המנגנים עם המתופפות. ¹⁸ הרי לנו את האסכולה השנייה - הלאומית. לא "מעשה ידי" אלא "ליגיונותי", לא המצרים אלא בני ישראל. אבל שימו לב לכל הדיון עם המלאכים אשר תופס כאן מקום נכבד. מהפסוק בישעיהו: "וקרא זה אל זה ואמר", שם ודאי מדובר במלאכים, מוכיח הדרשן שגם בקריעת ים סוף "ולא קרב זה אל זה כל הלילה" מדובר במלאכים ממש. ועל מה מדובר כאן בעצם? המלאכים הזדרזו לומר שירה כאשר חציית ים סוף הייתה עדיין בעיצומה. בני ישראל טרם נחלצו מהמצב הקשה בו היו נתונים. זה זמן לומר שירה? הסכנה עדיין לא חלפה. אז אולי גם מדרש זה איננו כל כך לאומי אלא פשוט אנושי, רק שבמקרה זה מדובר בבני ישראל?

¹⁹ בחלק השני של המדרש מופיע מוטיב חדש לגמרי. מדובר כבר אחר חציית בני ישראל. הסכנה חלפה (למצרים אין כאן התייחסות) והשאלה היא, מי יקלס את הקב"ה תחילה: בני אדם או המלאכים? ולא מדובר רק במעמד שירת הים, אלא באופן כללי. תשובת המדרש היא שבני האדם קודמים למלאכים ולא משום שהם עדיפים, אלא אדרבא, משום שהם בני חלוף ואם לא עכשיו אימתי?

²⁰ מדרש זה הוא חזרה מורחבת של המדרש הקודם בשמות רבה. המלאכים מבקשים לשיר טרם שחלפה הסכנה והושלמה הישועה. ראו גם איכה רבה (בובר) פתיחתא כד: "אמר ריש לקיש: בשלושה מקומות ביקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה ולא הניחן, ואלו הן: בדור המבול ובים ובחורבן בית המקדש. בדור המבול מה כתיב: ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם. בים כתיב: ולא קרב זה אל זה כל הלילה, ובחורבן בית המקדש כתיב: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני". מלאכי השרת מבקשים לומר את שירת השחר, כמעשיהם בכל יום, והקב"ה אומר להם שאין זה בוקר יום רגיל אלא בוקר (המשך הלילה) של צרה ואין זה כעת זמן שירה. צרת קריעת ים סוף מושוות לכליון והרס המבול ולחורבן בית המקדש.

²¹ וכשהגיעה השעה לשרור ולהודות, ישראל קודמים למלאכים, שהרי הם ניצלו וצריכים לומר שירה והודיה (שלא כחזקיהו שלא אמר שירה). אבל כאן "בני" במקום "ליגיונותי" שבמדרש הקודם. וכמו כן, יש כאן גם אלמנט פמיניסטי מעניין של מיקום הנשים ביחס למלאכים, כפי שהמדרש ממשיך ומפתח (לא ברור אם הפמיניסטיות של היום תאהבנה מדרש זה).

²² כאן מתחיל קטע חדש. משה והגברים כבר שרו. נשארו הנשים והמלאכים: מי מהם קודם?

²³ ר' לוי נוקט "שמים" בלשון שבועה, לא אקבל בשום פנים ואופן את הרעיון שמלאכים קדמו לנשים בשירה.

²⁴ אריכות מדרש זה בעניין הקדמת שירת בני האדם למלאכים, כולל הדיון המפורט בסדר בין הנשים למלאכים, כבר השכיח מאתנו את הנושא בו אנו דנים: "בני נתונים בצרה ואתם אומרים שירה". ואולי באמת עניין זה של שירת בני האדם מול שירת המלאכים היא המוטיב העיקרי וכל הטענה של בני נתונים בצרה, איננה אלא תירוץ לדחות את המלאכים שוב ושוב, כדי לתת לבני האדם קדימות בשירה ושבח לקב"ה. קדימות שהיא גם חובה: "שכן חובת כל היצורים לפניך... להודות להלל לשבח". ובמיוחד בחגים.

מסכת סוטה לו ע"ב – ידידיי טובעים ואתה מאריך בתפילה?

תניא, היה ר' מאיר אומר: כשעמדו ישראל על הים, היו שבטים מנצחים זה עם זה, זה אומר: אני יורד תחילה לים וזה אומר: אני יורד תחילה לים. קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה... אמר לו רבי יהודה: לא כך היה מעשה, אלא זה אומר: אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים. קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה... ועליו מפרש בקבלה: "הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מִיָּם עַד נַפְשׁ: טְבַעְתִּי בֵּינוֹן מְצוּלָה וְאִין מְעַמָּד בְּאֵתִי בְּמַעֲמָקֵי מַיִם וְשִׁבְלַת שְׁטָפְתָנִי" (תהלים סט ב-ג). באותה שעה היה משה מאריך בתפילה, אמר לו הקב"ה: ידידיי טובעים בים ואתה מאריך בתפלה לפני? אמר לפניו: ריבונו של עולם, ומה בידי לעשות? אמר לו: "דבר אל בני ישראל ויסעו. ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובעקבוהו".²⁵

מים ביניים הבאים בסעודה

לסיכום הדברים עד כאן, נראה שהפרשנים המודרניים המבקשים להציג כאן שתי תפיסות עולם, אוניברסלית מול פרטיקולרית-לאומית, זו של "מעשה יד" מול זו של "בני", קצת נסחפו (במים). שלושה המדרשים הראשונים שהבאנו הנוקטים בלשון "מעשה יד", אכן מייצגים גישה הומניסטית כלל-אנושית שמצרה על כל אבדן חיי אנוש ועם זאת לא מתחסדת ולא מתייפפת ומבדילה בין הקב"ה ובין בני האדם שזה עתה נצלו מיד רודפיהם. לבני האדם מותר, אפילו חובה, לשיר ולהודות. הקב"ה לעומתם מיצר על אובדן מעשי ידיו ובעקבותיו גם בני האדם מתמתנים ואומרים רק חצי הלל. המדרשים האחרים, לעומת זאת, הנוקטים בלשון "בני", "לגיונותי" ו"ידידי", מדברים בנושא ובזמן שונים. הנושא: מי ראוי לשיר קודם, מלאכים או בני אדם. והזמן: "לא קרב זה אל זה כל הלילה", "באו מים עד נפש", כאשר האירוע עדיין בעיצומו. בנימין שקפץ ראשון, לשיטת רבי מאיר, או נחשון (לשיטת רבי יהודה!) ובעקבותיהם העם כולו, נתונים בצרה. "הגיעו מים עד נפש" (תהלים סט ב - ג) כפשוטו של דבר. קשה לראות באלה האחרונים גישה לאומית צרה, כשם שאין לראות בקבוצת המדרשים הראשונה גישה אוניברסלית-הומניסטית.

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) ויושע עמודים 148-149

"וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים", אמרו חז"ל: בשעה שבקש הקב"ה להטביע המצריים בים, עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבש"ע, נקראת צדיק וישר ואין לפניך לא עולה ולא משא פנים, ולמה אתה רוצה להטביע בני בים?²⁶...²⁷ אמר לשלוחי²⁸: מה מעשיו של אלוה זה? השיבו ואמרו לו: הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, הוא ברא את השמים ואת הארץ והוא ממית ומחיה ונפש כל חי בידו. השיב ואמר לשלוחי: לא יש אלוה כזה בכל העולם שיעשה אלו המעשים, אלא אני לבדי שאני בראתי עצמי ונילוס נהרי.²⁹ ועל דבר זה שכפר בי, שלחתי בו עשר מכות עד ששלח בניי בעל כורחו. ועם כל זאת, לא מנע עצמו מרשעו וחוזר ורודף אחריהם להחזירם לשעבודו. ולפי שנעשה בו כל זאת ולא הכיר אותי, אנו רוצים לטבעו בים הוא וכל חילו. מיד ענו כל פמליא של מעלה ואמרו: דין גדול יש לך להטביעם בים.³⁰

כשראה עוזא כך פתח ואמר: ריבון העולם, יודע אני שחיבים הם לך, אלא יהי רצון מלפניך שתתנהג עמהם במידת רחמים ורחם על מעשה ידיך כמו שכתוב: "ורחמיו על כל מעשיו". ובקש הקב"ה לרחם עליהם, עד שבא גבריאל ונטל דפוס של לבנים שהיו עושין ישראל במצרים והראה אותה לפני הקב"ה ואמר לפניו: ריבון העולמים, אומה ארורה שבזו עבודה קשה שעבדו בניך תרחם עליהם! וחזר הקב"ה מן מדת רחמים וישב עליהם

²⁵ ראו מקור לגמרא זו במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ה. לפנינו בעצם פירוש שלישי, לא גישה הומניסטית אוניברסלית ולא גישה לאומית (וגם לא דיון על שירת המלאכים כנגד שירת בני האדם). אלא פשוט "הערה" של הקב"ה למשה שאין מקום להאריך בתפילה אלא יש צורך במעשים, כי "ידידיי טובעים בים!" וכבר הרחבנו לדון בנושא הירידה לים סוף בדברינו [ואתה הרם את מטך ונטה את ירך](#) בפרשת בשלח. וכבר הרחבנו גם לדון בשאלה מי היה הראשון שקפץ לים בדברינו [מי ירד לים תחילה](#), גם הוא בשביעי של פסח.

²⁶ עוזא משתמש במטבע הלשון "בני" למצרים! הקב"ה – מעשה ידי, עוזא – בני.

²⁷ בקטע שהשמטנו מתעורר דיון בין הקב"ה שרוצה להעניש את מצרים ולהטביעם בים ובין עוזא שר מצרים בפמליא של מעלה. הקב"ה קורא לכל הפמליא לשפוט בינו ובין עוזא ומתחיל בתיאור ירידת בני ישראל למצרים והטובות שעשה להם יוסף והשעבוד הקשה שהטילו עליהם וכו'. אז מגיעה עיקר הטענה של הקב"ה, שפרעה זלזל בו ולא רצה לשמוע את דבריו בפי משה, כפי שהוא ממשיך ואומר. למי שהספר בידו, מומלץ לראות בהרחבה מדרש זה במקור. הספר זמין גם באתר Hebrewbooks.org.

²⁸ הקב"ה אומר לעוזא את מה שפרעה אמר לשלוחו, היינו למשה. ומתאר להלן את השיח שהיה בין פרעה ומשה.

²⁹ ראו שמות רבה פרשה ה סימן יד המתאר את התייצבותם של משה ואהרן לפני פרעה שהוא כנראה מקור לקטע זה במדרש. וראו דברינו בפרשת וארא [לי יאורי ואני עשיתיני](#).

³⁰ יש דיון בפמליא של מעלה: הקב"ה ובית דינו. הקב"ה צריך כביכול להצדיק את מעשיו בפני שרי אומות העולם.

בכסא דין וטבעם בים. לכך נאמר: "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו".³¹

חג שמח

מחלקי המים (והמים להם חומה מימינם ומשמאלם)

³¹ הבאנו כתוספת "מים אחרונים" מדרש זה, הגם שאולי הוא כבר לא שייך ישירות לנושא שלנו. כאן לא מדובר על השירה, אלא על עצם המעשה של הטבעת פרעה וחילו בים סוף. (גם מצד בני ישראל לא מדובר על השירה, אלא על היד הגדולה ועל האמונה). האם לא היה מקום לחוס על המצרים אחרי שספגו כל מה שספגו ושילחו את ישראל מארצם? האם לא אמרה התורה עצמה: "לא תתעב מצרי כי גר הייתה בארצו" (דברים כג ח) ודרשו חז"ל בשמות רבה לה ה: "אכסניא נעשו לבני במצרים"? למה ההרג הנוסף? האין בידי הקב"ה להציל את ישראל בלי אובדן מצרים? בני ישראל יעברו והים יחצוץ בינם ובין חיל פרעה. כאן הוויכוח הוא בפמליא של מעלה, בין המלאכים ובין עצמם. הם לא ממהרים לפתוח בשירה אלא דנים במעשה עצמו. יש למצרים פרקליט טוב למעלה כפי שיש לכל אומה. ומה שמכריע בסוף הוא השעבוד הנורא שמטה את כף המצרים לחובה ולא "הצורך המבצעי" להשמיד את חיל פרעה ולהסיר את הסכנה. ראו דברינו [לבנת הספיר](#) בפרשת משפטים, על הסל והמגריפה שנתונים במרום ומזכירים כל העת את שיעבוד מצרים. ועדיין, אילולי גבראל וטענותיו, היה הקב"ה מרחם על "מעשה ידיו" והשירה הייתה על עצם התשועה והפדות, ללא בעיה כלשהיא. וצריך תמיד לזכור מי כתב מדרש זה.